

TA'LIM JARAYONIDA TANQIDIY FIKRLASH MALAKASINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH USULLARI VA STRATEGIYALARI

Tilewbaeva Gúlar Paraxatovna

Ibrayim Yusupov nomidagi ijod maktabi
Qaraqalpoq tili va adabiyotifani óqtuvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14931124>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasi, uning asosiy xususiyatlari va rivojlantirish usullari yoritilgan. Tanqidiy fikrlash insonning ma'lumotlarni tahlil qilish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Maqolada tanqidiy fikrlashning ahamiyati, uning bosqichlari va ta'lim jarayonida shakllantirish strategiyalari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Ushbu ko'nikmani rivojlantirish nafaqat ta'lim sohasida, balki kundalik hayotda ham muhimdir.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, Tahlil qilish, Mantiqiy fikrlash, Dalillarga asoslanish, Muammo yechimi, O'qitish strategiyalari, Mustaqil fikrlash, Munozara va bahs, Axborotni tahlil qilish, Shubha bilan yondashish.

METHODS AND STRATEGIES FOR FORMING AND DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article covers the concept of critical thinking, its main features and methods of development. Critical thinking develops a person's ability to analyze data, make evidence-based conclusions, and make independent decisions. The article details the importance of critical thinking, its stages and formation strategies in the educational process. The development of this skill is important not only in the field of education, but also in everyday life.

Keywords: critical thinking, analysis, logical thinking, evidence-based, problem-solving, teaching strategies, independent thinking, discussion and debate, information analysis, skeptical approach.

МЕТОДЫ И СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие критического мышления, его основные характеристики и методы развития. Критическое мышление развивает способность человека анализировать данные, делать выводы, основанные на фактах, и принимать независимые решения. В статье подробно рассказывается о важности

критического мышления, его этапах и стратегиях формирования в процессе обучения. Развитие этого навыка важно не только в сфере образования, но и в повседневной жизни.

Ключевые слова: критическое мышление, анализ, логическое мышление, аргументация, решение проблем, стратегии обучения, независимое мышление, Обсуждение и аргументация, анализ информации, скептический подход.

Tanqidiy fikrlash – bu mustaqil, mantiqiy va dalillarga asoslangan fikrlash qobiliyatidir.

Uni rivojlantirish o'quvchilarning muammolarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va oqilona qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish usullari:

1. Savol berish texnikasi "Nega?", "Qanday qilib?", "Agar... bo'lsa?" kabi savollar orqali o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirish. Ochiq va muammoli savollar yordamida ulardan asosli fikr bildirishni talab qilish. 2. Munozara va bahslar O'quvchilarni turli mavzularda munozaraga jalb qilish. Argumentatsiya va dalillarga asoslangan fikr bildirishga o'rgatish. O'z fikrini himoya qilish va qarama-qarshi fikrlarni tahlil qilishni rag'batlantirish. 3. Muammo asosida o'qitish (Problem-based learning) Hayotiy muammolarni hal qilish jarayonida o'quvchilarga tanqidiy tahlil qilishni o'rgatish. Muammoni tahlil qilish, yechimlar ishlab chiqish va ularni baholashga yo'naltirish. 4. "Mantiqiy zanjir" usuli Ma'lumotlarni izchil tartibda joylashtirish va sabab-oqibat aloqalarini tushuntirish. Bir fikrdan ikkinchi fikrga o'tish jarayonini tushuntirish orqali tanqidiy tafakkurni rivojlantirish. 5. Tahlil va sintetik fikrlash mashqlari Matnlar, grafiklar, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish. Turli manbalar asosida dalillarni solishtirish va ishonchliligini tekshirish. 6. "Ha yoki Yo'q" strategiyasi Berilgan ma'lumot yoki fikrning to'g'riligi haqida dalillarga asoslangan xulosa chiqarish. O'quvchilardan tasdiqlovchi yoki rad etuvchi argumentlar keltirishni talab qilish. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish strategiyalari

1. "Sokratik suhbat" usuli : O'quvchilarning fikrlarini chuqurroq o'ylashga undash uchun doimiy savollar berish. Fikrlar ustida tafakkur yuritish va tanqidiy yondashishni o'rgatish.

2. "Fikr xaritasi" (Mind Mapping) : Muayyan mavzularni grafik shaklda tahlil qilish va bog'lanishlarni aniqlash. Muammolarni vizual tarzda ko'rib chiqish orqali chuqurroq tushunishga yordam berish.

3. "Ikki tomonlama jurnal" texnikasi : Bir ustunga ma'lumot, ikkinchisiga esa u haqdagi fikr yoki shaxsiy tahlil yozish. O'quvchilarning o'z fikrlarini asoslashga o'rgatish.

4. "O'zingni boshqa tomondan ko'r" texnikasi : O'quvchilardan o'z nuqtai nazarlariga qarshi fikrlarni himoya qilishni talab qilish. Boshqa nuqtai nazarlarga hurmat bilan yondashish va tahlil qilishni rivojlantirish.

5. "Kichik guruhlarda muhokama" strategiyasi : Muammoni kichik guruhlarda tahlil qilish va muhokama qilish orqali turli xil fikrlarni ko'rib chiqish. O'zaro fikr almashish orqali tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish o'qituvchining interfaol usullarni qo'llashi, o'quvchilarga mustaqil fikr yuritish imkoniyatini yaratishi va ochiq muloqotni rivojlantirishi bilan bog'liq. Tanqidiy fikrlash – nafaqat ta'lim jarayonida, balki hayotda ham samarali qaror qabul qilishga yordam beradigan muhim ko'nikmadir. Tanqidiy fikrlash – bu mustaqil, mantiqiy va dalillarga asoslangan fikrlash jarayoni bo'lib, insonning har qanday ma'lumotni shubha bilan qarshi olishiga, uni tahlil qilishga va asosli xulosa chiqarishga yordam beradi. Bu tushuncha quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Tahlil qilish – ma'lumotlarni ajratib ko'rish, ularni tekshirish va baholash.

Mantiqiy fikrlash – sabab-oqibat aloqalarini tushunish va asosli xulosalar chiqarish.

Dalillarga asoslanish – subyektiv fikrlardan ko'ra faktlarga tayanish.

Muqobil nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish – turli fikrlarni solishtirish va eng to'g'risini aniqlash.

Shubha bilan yondashish – har qanday axborotni avtomatik qabul qilmaslik, balki uni tanqidiy baholash.

Tanqidiy fikrlashning asosiy bosqichlari

1. Muammoni anglash – mavjud masalani tushunish va unga to'g'ri savollar berish.
2. Axborotni yig'ish va tahlil qilish – ishonchli manbalar asosida dalillarni o'rganish.
3. Muqobil fikrlarni ko'rib chiqish – turli pozitsiyalarni taqqoslash va ularning dalillarini baholash.

4. Xulosa chiqarish – asosli va mantiqiy natijaga kelish.

5. Qaror qabul qilish va qo'llash – o'rganilgan ma'lumotlar asosida ongli qaror qabul qilish va uni amaliyotga tatbiq etish. Tanqidiy fikrlashning ahamiyati. Mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi. Manipulyatsiyadan himoyalaydi, ya'ni noto'g'ri axborot va yolg'on targ'ibotlarga ishonishning oldini oladi. Ijodiy va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Murakkab muammolarni samarali hal qilishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash zamonaviy jamiyatda har qanday sohada, ayniqsa, ta'lim, ilm-fan, biznes va kundalik hayotda muhim ko'nikmalardan biri hisoblanadi.

REFERENCES

1. Beyer, B. K. (1995). Critical Thinking. Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
2. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson.
3. Facione, P. A. (2011). Think Critically. Pearson Education.
4. Lipman, M. (2003). Thinking in Education. Cambridge University Press.
5. Ennis, R. H. (2011). The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities.
6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7. Halpern, D. F. (2014). Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Psychology Press.
8. Dewey, J. (1910). How We Think. D.C. Heath & Co.
9. Nosirova, G. (2020). Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar asosida tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
10. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2021). Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanma.